

Vanuit welk tijdsperspectief werk jij?

Workshopverslag (onderzoeksinspiratiedag 2014)

In het kader van mijn praktijkgerichte promotieonderzoek naar tijd bij verandering vond op 11 april tijdens de onderzoeksinspiratiedag een workshop plaats. De reden voor onderzoek en workshop is mijn vermoeden dat het gehanteerde tijdsperspectief (bijvoorbeeld de tijd van de klok) de timing, ritmiek, snelheid en aard van ontmoetingen in veranderprocessen zoals MT vergaderingen, projectgroep- en medewerkerbijeenkomsten, beïnvloedt. Tijd beïnvloedt het kader waarbinnen er georganiseerd en veranderd wordt. Op dit moment ben ik in de fase dat ik de vraag ‘wat is tijd?’ en ‘hoe kan je tijd kennen?’, onderzoek. In dit korte verslag van de workshop zal ik ten eerste de gevonden perspectieven op tijd uiteenzetten in een kort college, ten tweede leg ik uit hoe we in de workshop aan de slag zijn geweest en ten derde zal ik de verkregen resultaten en mijn interpretatie ervan weergeven.

Kort college over tijd

De afgelopen tijd ben ik in verschillende wetenschappelijke en filosofische discours gedoken om te ontwaren welke definities van tijd er beschikbaar zijn. Om te voorkomen dat ik al direct een logische ordening presenter heb ik zowel vanuit filosofische als vanuit het sociologisch bedrijfskundige hoek een aantal definities van (en daarmee ook perspectieven op) tijd ‘rijp en groen’ op een rij gezet, zoals:

1. Tijd als Chronos; Tijd als chronos is de tijd die los van de mens bestaat en waarin de klok centraal staat. Chronos is een Griekse god met een zandloper en een zeis in de hand en staat symbool voor de onberispelijke, uniforme en universele tijd. Klok en kalender gaan uit van een lijn die ergens begint (de oerknal) en dan rustig doortikt naar het nu om dan vervolgens door te tikken naar de toekomst. Deze benadering van tijd heeft onder andere in de Westerse kloosters na de val van het Romeinse rijk de betekenis gekregen van een hulpmiddel om mensen in het gareel te krijgen. Door middel van een dwingend tijdschema trachtte monniken iets te doen tegen de chaos en bloedige omstandigheden van die tijd. Deze objectieve kijk op tijd heeft zijn weg gevonden in bijvoorbeeld de natuurkunde; Newton's theorieën gaan uit van tijd als een natuurkundig fenomeen dat te berekenen is. Taylor stelt in zijn bedrijfskundige studie ‘Time and Motion’ begin vorige eeuw: de beste manier om het werk te organiseren is het opsplitsen en gelijkmatig verdelen van de werkzaamheden tussen medewerkers en om deze af te meten tegen de gelijkmatige tik van de klok. Hij schreef controleurs (managers) voor om te zorgen dat de opgesplitste taken ook daadwerkelijk uitgevoerd zouden worden.
2. Tijd als Kairos (passage uit: “Kairos bij zijn haarlok grijpen”); Kairos is een andere Griekse god met een lange puntige haarlok en een weegschaal in de hand. Deze figuur had als belangrijkste rol het uiterst zorgvuldig wegen van timing en argumentatie. Om momentum te creëren moet je Kairos bij zijn haarlok grijpen. Het vraagt alertheid en geduld om op dit juiste moment te wachten en het Kairotische ogenblik (ook wel Kairotische knoop) te ontwaren. Op dit bijzondere moment wordt een bres geslagen tussen het verleden en de toekomst en is er een ogenblik waarop iets nieuws kan ontstaan. Kairos was in de Griekse mythologie gekoppeld aan Chronos, de god van de structuur en gelijkmatige tik van de klok.

Kairos breekt als het ware in op de gelijkmatige tik en doet je tijdelijk de klok vergeten. De gejaagde mens zal dit Kairotische ogenblik nooit ervaren. Filosofen als Nietzsche en Hannah Arendt schreven over Kairos.

3. Tijd als duur; Bergson, een Franse filosoof van begin vorige eeuw, was kritisch ten aanzien van de objectieve en fysische opvatting van tijd, waarbij gelijkvormige onderdeeljes (minuten, seconden) tezamen de totale tijd vormen. Bergson was van mening dat deze kunstmatige opvatting van tijd zich slecht verhoudt tot de innerlijke tijdsbeleving die oneindig 'duurt'. In deze eeuwig durende tijd gaat niets verloren en vloeien momenten in elkaar over. Innerlijke tijdsbeleving laat zich niet ordenen of organiseren door minuten en uren maar kan er pas zijn als je bewust wordt van je eigen intuïtie. De klok stimuleert juist de oppervlakkige kant van de mens doordat we door de klok vooral gericht zijn op externe prikkels (Moet ik al weg? Wanneer moet het af zijn?). Omdat de samenleving steeds meer gedomineerd werd door machines, klokken en automatisering, was Bergson van mening dat onze zelfsturing op het spel stond.
4. Tijd als sociale constructie; In het perspectief van tijd als sociale constructie ontstaan bestaan naast chronos en kairos meerdere perspectieven op tijd naast elkaar. Tijd is iets dat gecreëerd wordt door mensen onderling in verschillende contexten. Ook biologische cycli hebben allemaal hun eigen ritmiek en tempo. Nowotny creëerde binnen deze opvatting van tijd het begrip 'eigenzeiten' om uit te leggen hoe je als mens ook in verschillende tijdsperspectieven betrokken bent omdat elke aspect van leven zijn eigen ritme en tijdsbeleving heeft. Wetenschappers die tijd als sociale constructie aannemen gaan op zoek naar de diverse tijdsperspectieven en presenteren vaak meervoudige kaarten bij het illustreren van tijd.
5. Tijd als tijdlandschap; In het perspectief van tijd als tijdlandschap wordt tijd gezien als bestaande uit oneindig veel aspecten, zoals ritmiek, cycli, verleden/heden/toekomst, de klok etc. Deze diverse aspecten hebben onderling ook weer allemaal relaties met elkaar, zoals een landschap waar beekjes, gras, en bergen ook allemaal in elkaar haken. Socioloog Barbara Adam is degene die in de jaren '90 deze 'timescapes' introduceerde in de wetenschap. Zij pleit ervoor de complexiteit van tijd te omarmen en niet te vervallen in dichotomieën, maar ook niet in het creëren van diverse sociale tijdsconstructen die onderling geen relatie met elkaar hebben.

De workshop: Welk tijdsperspectief hanteer je en kun je hierin ook variëren?

In de workshop kregen de deelnemers deze verschillende perspectieven in een kort college te horen en gingen daarover vervolgens aan 2 tafels met 8 deelnemers per tafel met elkaar het gesprek aan. Elke deelnemer maakt een persoonlijke poster met antwoorden op de vragen. Om de dialoog zo goed mogelijk te kunnen voeren hebben Martijn en Antonie van Nistelrooij (co-promotor vanuit de VU en zelf ook organisatieadviseur) een interactieve werkvorm gekozen. De werkvorm is gebaseerd op de methode van 'large scale interventions' waarbij grote groepen mensen met elkaar in dialoog zijn. Aan tafels werden de volgende vragen in twee rondes behandeld en later plenair besproken:

1. Kies een vraagstuk. Kijk naar het tijdsperspectief dat je hierbij hanteert. Wat valt je hierin op?
2. Krijg je beweging in het vraagstuk door iets in het tijdsperspectief te veranderen?

Ronde 1: Bewust schakelen tussen perspectieven

Wat opvalt is dat men aan de twee tafels na een kort college van 10 minuten vrij gemakkelijk geanimeerd met elkaar in gesprek gaat over de gestelde vragen. In de plenaire bespreking blijkt dat deelnemers zich vaak in meerdere perspectieven herkennen, dat zij het idee hebben dat in sommige gevallen zij zelf kiezen vanuit welk perspectief je kijkt en in andere gevallen er voor hen gekozen wordt. Je wordt als het ware in een tijdsperspectief gezet door de situatie of door anderen. Sommigen geven aan in hun vraagstuk ook zelf bewust te schakelen tussen perspectieven, afhankelijk van de situatie. Iemand schrijft op de poster: *"In mijn vraagstuk gaat het vooral om het omgaan met beperkte middelen terwijl er grote ambities zijn. (...) Er is altijd minder tijd dan nodig. Veel tijd verkruimelt aan niets. Daardoor is er nog minder tijd over. De weinig tijd die overblijft is toch vaak genoeg, door bijvoorbeeld je ambitie bij te stellen, of in een hoge drukpan te werken; je kan meer dan je denkt!"* Deze persoon schreef dat tijd als duur het door haar gehanteerde tijdsperspectief in het vraagstuk was. Iemand schrijft ook over de spanning tussen het samenstellen van een plan vanuit chronos, terwijl de organisatie-realist in een ander tempo loopt; tijd als kairos en als sociale constructie is voor de organisatierealiteit meer van toepassing, aldus deze persoon.

Ronde 2: een ander tijdsperspectief geeft andere antwoorden

In ronde twee waarin het gaat om beweging creëren, is de algemene opinie dat het helpt om vanuit deze tijdsperspectieven naar (verander)vraagstukken te kijken. Bij een van de tafels is de redenering: *"een ander tijdsperspectief geeft andere antwoorden. Het bespreken van het gehanteerde tijdsperspectief maakt dit expliciet en dit gaat helpen. De persoonlijke tijdsbeleving van mensen is sterk, maar het gekozen perspectief hoeft niet te werken. Het werken vanuit verschillende tijdsperspectieven geeft frictie. Het bespreekbaar maken helpt om elkaar te ontmoeten"*. Opvallende quotes op de posters: *"Als de planning losser zou zijn – grotere blokken, zou ik meer tijd ervaren (of minder tijdsdruk)"*. Maar ook deze: *"organiseer je eigen kairotische knopen door anderen toe te laten in je leerproces"*. Een aantal keer lees ik op de posters dat tijd als chronos erg overheersend is in de vraagstukken waar men zich bevindt en dat het introduceren van andere perspectieven naast deze chronos tijd, waardevol is.

Mijn voorlopige conclusies

Ik zie de workshop als een aanmoediging voor het promotieonderzoek over tijd en verandering. Niet alleen geven deelnemers aan het waardevol te vinden hierover met elkaar in gesprek te zijn, ook stelt men dat het introduceren van verschillende perspectieven op tijd in de verandervraagstukken zinvol is en beweging kan creëren. De uitspraken op de posters en plenaire discussies leveren bij mij ook nog vragen op. Sommige zinnen op de posters heb ik niet gehoord tijdens de workshop en dat maakt dat ik deze zinnen nu moet interpreteren. De vraag die mij nu bezighoudt is hoe ik hierop een gevolg kan geven en hoe ik een volgende workshop vorm zou geven. Het op deze manier met elkaar in gesprek zijn over tijdsbeleving bij verandervraagstukken zou een van de lijnen in de onderzoeksaanpak kunnen zijn. Wordt vervolgd!

Het onderzoek van Martijn van Ooijen over tijdsbeleving bij verandering voert hij uit onder begeleiding van dr. Antonie van Nistelrooij en prof. dr. Marcel Veenswijk aan de Vrije Universiteit van Amsterdam. Martijn en Antonie hebben de workshop samen voorbereidt en uitgevoerd.